

Πρακτικά 2ου Πανελληνίου Συνεδρίου: «Σχολείο, Οικογένεια και Κοινότητα: Συνεργασία, Προκλήσεις, Δυσκολίες και Προοπτικές»

Τόμ. 1, Αρ. 1 (2024)

Πρακτικά 2ου Πανελληνίου Συνεδρίου: «Σχολείο, Οικογένεια και Κοινότητα: Συνεργασία, Προκλήσεις, Δυσκολίες και Προοπτικές»

2^ο Πανελλήνιο Επιστημονικό Συνέδριο

“Σχολείο, Οικογένεια και Κοινότητα:
Συνεργασία, Προκλήσεις,
Δυσκολίες και Προοπτικές”

Πρακτικά Συνεδρίου

29-30 Νοεμβρίου 2024
Κέντρο Διάδοσης Ερευνητικών Αποτελεσμάτων
του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Διοργάνωση

Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης
Ανατολικής Θεσσαλονίκης

Υπό την αιγίδα
Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας

Σε συνεργασία με

Τμήμα Φιλοσοφίας και Παιδαγωγικής
Τμήμα Ψυχολογίας, Π.Τ.Δ.Ε., Τ.Ε.Φ.Α.Α.
Εργαστήριο Ψυχολογίας και Εκπαίδευσης
του Παιδιού - ΨΥΧΗ (Τ.Ε.Π.Α.Ε.)
Περιφερειακή Δίπλη Α/θμιας & Β/θμιας
Εκπαίδευσης Κεντρικής Μακεδονίας

ISBN: 978-618-82743-3-4

Συγκριτική Θεώρηση της Διαπολιτισμικής & Συμπεριληπτικής Εκπαίδευσης

Σοφία Συρμακέση

doi: [10.12681/pansynschool.7374](https://doi.org/10.12681/pansynschool.7374)

Συγκριτική Θεώρηση της Διαπολιτισμικής & Συμπεριληπτικής Εκπαίδευσης

Συρμακέση Σοφία

Διευθύντρια Σχολικής Μονάδας Ν. Αιτ/νίας
Εκπαιδεύτρια Αγγλικής Γλώσσας στη Δια Βίου Εκπαίδευση
Μεταφράστρια - Διερμηνέας
sirmakesis@yahoo.gr

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η συμπεριληπτική και διαπολιτισμική εκπαιδευτική φιλοσοφία βασίζονται στην έννοια της ισότητας, η οποία αντιτάσσεται σε οποιαδήποτε πράξη διαχωρισμού. Στη συμπεριληπτική εκπαίδευση όλα τα παιδιά έχουν το δικαίωμα στη μάθηση στο σχολείο της γειτονιάς τους. Απευθύνεται σε γονείς, εκπαιδευτικούς και μαθητές με σκοπό να ακουστούν όλες οι φωνές για μια αλλαγή στο σχολείο και όχι στους μαθητές ως άτομα. Οι εκπαιδευτικοί αλλάζουν το εκπαιδευτικό πρόγραμμα και τους στόχους διδασκαλίας ώστε να απευθύνονται στις ικανότητες του κάθε μαθητή παρέχοντας ίσες ευκαιρίες στη διδασκαλία και στη μάθηση. Στα σχολεία συμπερίληψης η διαφορετικότητα καλωσορίζεται και γίνεται πηγή μάθησης μέσα σε μια διαπολιτισμική σχολική πραγματικότητα.

Επιπλέον, τα δύο εκπαιδευτικά μοντέλα είναι εναντίον της «ένταξης» των μαθητών που προτείνει το αφομοιωτικό μοντέλο. Αντίθετα, είναι υπέρ του κοινωνικού μοντέλου με ριζικές αλλαγές στο σχολικό σύστημα, έχοντας τον μαθητή ως «κέντρο». Έτσι, με την καλλιέργεια συμπεριληπτικής κουλτούρας στα σχολεία, δηλαδή, με την δημιουργία ενός πλαισίου ασφάλειας και αλληλεγγύης, με σεβασμό στη διαφορετικότητα κάθε μορφής όπως εθνικότητας, γλώσσας ή αναπηρίας και κατάργηση διαχωρισμών, μπορεί να επιτευχθεί ο κοινός στόχος της διαπολιτισμικής και της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης, ένα δημοκρατικό σχολείο για όλους. Χρειάζονται ξεκάθαρες αποφάσεις από την πολιτεία, συνεχής επιμόρφωση των εκπαιδευτικών και άμεση συνεργασία των σχολείων μεταξύ τους.

Λέξεις-κλειδιά: Συμπεριληπτική εκπαίδευση, Διαπολιτισμική εκπαίδευση, Εκπαιδευτικά Μοντέλα

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σκοπός αυτής της εργασίας είναι να συγκρίνει τη διαπολιτισμικότητα με τη συμπερίληψη στην εκπαίδευση, να μελετήσει τις μεταξύ τους διαφορές και ομοιότητες στον τρόπο προσέγγισης των ατόμων και να αναλύσει τα αποτελέσματα αυτής της προσπάθειας.

Έτσι, στη δεύτερη ενότητα της εργασίας περιγράφονται οι αρχές της έννοιας της διαπολιτισμικότητας και στη συνέχεια, με ποιον τρόπο αυτές οι αρχές είναι ικανές να επηρεάσουν την εκπαίδευση. μέσα από το ρόλο του κράτους – νομοθετικό πλαίσιο, αναλυτικά προγράμματα- αλλά και μέσα από το ρόλο της ευρύτερης σχολικής κοινότητας – διευθυντής, εκπαιδευτικοί, γονείς. Στην τρίτη ενότητα αντίστοιχα, αποτυπώνονται οι αρχές που διέπουν την έννοια της συμπερίληψης και με ποιες διαδικασίες αυτές μπορούν να εφαρμοστούν στον τομέα της εκπαίδευσης, πάλι μέσα από τους ρόλους των ατόμων που εμπλέκονται άμεσα ή έμμεσα στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Τέλος, η τέταρτη ενότητα θα αποτελέσει τη συγκριτική θεώρηση των παραπάνω θεωριών, με στόχο να εντοπιστούν οι συγκλίνουσες και αποκλίνουσες παράμετροί τους. Η μελέτη θα κλείσει με τα συμπεράσματα που προκύπτουν από την παραπάνω ανάλυση.

2. ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

2.1 Έννοια της Διαπολιτισμικότητας

Ο όρος 'διαπολιτισμικότητα' πρωτοεμφανίστηκε σχεδόν ταυτόχρονα με τον όρο της παγκοσμιοποίησης. Οι ραγδαίες εξελίξεις στο χώρο της τεχνολογίας, οι αλλαγές σε οικονομικό επίπεδο και η άνοδος της αστικής τάξης, είχαν ως αποτέλεσμα τις μαζικές μετακινήσεις πληθυσμών σε αναπτυσσόμενα ή αναπτυγμένα κράτη και τη μετατροπή των κοινωνιών σε πολυπολιτισμικές. Κατά συνέπεια, οι κοινωνίες έπαψαν να αποτελούν ομοιογενείς ομάδες εθνικών χαρακτηριστικών. Η εισροή 'ξένων' πολιτισμικών στοιχείων έγινε ένα σύνηθες και προβληματικό φαινόμενο. Εξαιτίας της διαφορετικής πλέον σύνθεσης των κοινωνιών, η ανάγκη αντιμετώπισης του φαινομένου κρίθηκε επιτακτική και τα κράτη κλήθηκαν να εφεύρουν τις δικές τους πολιτικές δομές, με απώτερο στόχο την ειρηνική συνύπαρξη των μελών τους.

Μέσα σε αυτά τα πλαίσια γεννήθηκε η έννοια της διαπολιτισμικότητας. Σύμφωνα με τον Νικολάου(2011), η έμφαση δίνεται στη γνωριμία και την αλληλεπίδραση μεταξύ των διαφόρων πολιτισμών που συνθέτουν μία κοινωνία. Οι βάσεις της διαπολιτισμικότητας είναι η αναγνώριση της ετερότητας, η κοινωνική συνοχή, η ισότητα και η δικαιοσύνη. Πιο αναλυτικά, οι πολίτες οφείλουν να αναγνωρίζουν τη διαφορετικότητα του άλλου, να προσπαθούν να γνωρίσουν τα ιδιαίτερα του χαρακτηριστικά, είτε ατομικά είτε εθνικά, και να έρθουν σε αλληλεπίδραση μαζί του.

Στόχος δεν είναι ο 'διαφορετικός' να αφομοιωθεί στην κυρίαρχη ομάδα, αλλά να αναδείξει και να προβάλλει τις διαφορές του, προκειμένου να άρει στερεότυπα και προκαταλήψεις. Οι συνέπειες της γνωριμίας και της συνεργασίας θα είναι η απόκτηση αμοιβαίας εμπιστοσύνης μεταξύ των μελών, ούτως ώστε να διευκολυνθεί η επικοινωνία μεταξύ των. Η κυρίαρχη ομάδα θα πρέπει να αποκτήσει και να επιδεικνύει συνεργατική συνείδηση με τους μετανάστες ή ευπαθείς ομάδες και να βρίσκει τρόπους προσέγγισης για συνεχή διάλογο και ανταλλαγή απόψεων ώστε να τονώνεται η αυτοπεποίθηση τους και να μη νιώθουν κοινωνικά αποκλεισμένοι. Με λόγια που χαρακτηρίζουν απόλυτα τις αρχές της έννοιας της διαπολιτισμικότητας, η Φωτίου (2013) στο άρθρο της αναφέρει ότι «αξιοποιεί την ετερότητα σμιλεύοντας την ενότητα μέσα από τη διαφορά και επισημαίνει την κοινή συμβολή των λαών στο σημερινό οικουμενικό πολιτιστικό οικοδόμημα».

2.2 Η Διαπολιτισμικότητα στην Εκπαίδευση

Δανειζόμενοι τον όρο 'οικοδόμημα' και θέλοντας να παρομοιάσουμε την κοινωνία με αυτό, θα ισχυριζόμασταν ότι είναι κοινά αποδεκτό, ότι τα θεμέλια της είναι η εκπαίδευση ενός κράτους και η σωστή διαπαιδαγώγηση των πολιτών του. Πάνω σε αυτή θα 'χτιστεί' η καινούρια ιδεολογία και θα θεμελιωθούν βελτιωμένες νοοτροπίες κι στάσεις. Με γνώμονα τα παραπάνω, τα κράτη δικαίως έχουν στρέψει την προσοχή τους στις εκπαιδευτικές διαδικασίες και πρακτικές που ακολουθούνται, με στόχο να τις αλλάξουν, ασπάζόμενοι τις αρχές της διαπολιτισμικότητας. Όμως, η ενσωμάτωση της διαπολιτισμικής προσέγγισης στην εκπαιδευτική διαδικασία δεν είναι εύκολο υπόθεση. Πρέπει να ληφθούν υπόψη όλες οι βασικές παράμετροι, όπως η ισχύουσα νομοθεσία, τα αναλυτικά προγράμματα (μακρο-επίπεδο), η εκπαιδευτική ηγεσία και οι εκπαιδευτικοί (μικρο-επίπεδο).

Πιο συγκεκριμένα, τα κράτη θα έπρεπε να επανεξετάσουν τη νομοθεσία γύρω από τον χώρο της εκπαίδευσης. Σύμφωνα με τις αρχές της διαπολιτισμικότητας, κρίνεται απαραίτητη η εφαρμογή μεταρρυθμίσεων προς όφελος των γηγενών και αλλοδαπών μαθητών. Σε αυτό θα βοηθούσε σημαντικά η μεγαλύτερη δυνατή χρηματοδότηση των φορέων της εκπαίδευσης. Με αυτόν τον τρόπο, οι σχολικές μονάδες θα εξοπλιστούν με τα απαραίτητα εργαλεία που θα συντελούν όχι μόνο στην ποσοτική, αλλά και στην ποιοτική αναβάθμισή τους.

Επίσης, τα κράτη πρέπει να συμβάλλουν με τους νόμους τους στην, όσο το δυνατό, ομαλότερη ένταξη των μεταναστών στην καινούρια κοινωνία. «Το καθεστώς της νομιμότητας πολλών μεταναστών παραμένει αβέβαιο ή ασαφές λόγω καθυστερήσεων στη

διεκπεραίωση των αιτήσεων για άδειες παραμονής» (Χριστοδούλου, 2009). Αυτό είναι ένα σοβαρό πρόβλημα, όταν προκύπτει, και το κράτος πρέπει να φροντίσει για την άμεση λύση του γιατί «η αβεβαιότητα του καθεστώτος διαμονής αναπόφευκτα επηρεάζει αρνητικά την ένταξη των παιδιών στο σχολικό περιβάλλον, αφού η διαμονή τους στη χώρα κρέμεται συνέχεια από μία γραφειοκρατική κλωστή» (Δαμανάκης, 1998).

Επιπλέον, το διαπολιτισμικό πρόγραμμα πρέπει να αποτελεί παιδαγωγική πρόταση, σύμφωνα με το οποίο «η στοχοθεσία και τα περιεχόμενα διατυπώνονται από τους παιδαγωγούς, με την προσδοκία ότι οι πολιτικοί θα τα υιοθετήσουν» (Χατζησωτηρίου, 2014). Αυτό συνεπάγεται την αντιστροφή της κλασσικής πυραμίδας που θέλει το κράτος να παίρνει εκπαιδευτικές αποφάσεις μέσω εγκυκλίων. Στο διαπολιτισμικό μοντέλο, οι εκπαιδευτικοί είναι εκείνοι που θα προτείνουν διαδικασίες στο κράτος για την αλληλεπίδραση και συνεργασία των μαθητών όλων των εθνικών προελεύσεων και θα διαμορφώσουν το αναλυτικό πρόγραμμα.

Συνεχίζοντας με την παράμετρο της σχολικής ηγεσίας, ο διευθυντής μιας σχολικής μονάδας πρέπει να διέπεται από συνεργατική διάθεση και διαπολιτισμική επάρκεια. Σύμφωνα πάλι με την Χατζησωτηρίου (2014), θα πρέπει να ανταποκρίνεται στις διαφορετικές και συχνά αντιφατικές πολιτισμικές δυνάμεις και να αναγνωρίζει την πολυπλοκότητα των πολιτισμικών ανταλλαγών και αλληλεπιδράσεων. Αυτά θα τα πετύχει με τη δημιουργία δικτύων συνεργασίας εντός

του σχολείου (καθηγητών) αλλά και εκτός του σχολείου (με άλλες σχολικές μονάδες και γονείς). Τέλος, πρέπει να προωθεί τη συνεργασία με άλλους φορείς της πολιτείας, όπως ψυχολόγους, πολιτιστικούς συλλόγους κτλ. Γενικότερα, «οι σχολικοί ηγέτες αναπτύσσουν τη συνεργατική κουλτούρα, εφαρμόζουν την κριτική σκέψη και την ικανότητα λήψης αποφάσεων, με στόχο να προετοιμάσουν τους μαθητές να γίνουν κοινωνικά ενεργοί πολίτες» (Χατζησωτηρίου & Αγγελίδης, 2013).

Ο ρόλος των εκπαιδευτικών στη θεωρία της διαπολιτισμικότητας είναι κομβικός. Είναι σύνθετος και πολυδιάστατος. Είναι εκείνη η ομάδα που έρχεται σε άμεση επαφή με την ομάδα-στόχος, τα παιδιά. Είναι εκείνοι που θα εμψυχήσουν στους μαθητές τον σεβασμό στην διαφορετικότητα του άλλου, τον διάλογο και την συνεργασία ανάμεσά τους. Σε αυτή την κατεύθυνση, ο εκπαιδευτικός να έχει επίσης συνεργατική κουλτούρα και να εδραιώνει τρόπους συνεχούς επικοινωνίας με τις οικογένειές τους μέσω ενημερώσεων και συνελεύσεων. Θα πρέπει να δίνει ευκαιρίες για ευέλικτη διαδραστική επικοινωνία, να προωθεί τη διερεύνηση θεμάτων που άπτονται του κοινωνικού αποκλεισμού και της περιθωριοποίησης και να διαχειρίζεται τις αντιθέσεις για τη μείωση των κοινωνικών αδικιών.

Προκειμένου ο εκπαιδευτικός να διακατέχεται από διαπολιτισμική ετοιμότητα κρίνεται επιτακτική η συνεχής επιμόρφωσή του. «Οι διαφορετικές και εξειδικευμένες ανάγκες του μαθητικού πληθυσμού απαιτούν σήμερα μία ετοιμότητα από την πλευρά του σχολείου, που επιτυγχάνεται με τη διαρκή ενημέρωση των εκπαιδευτικών πάνω σε θέματα, όπως δυσλεξία, διαπολιτισμικότητα κτλ.» (Ανθοπούλου, 1999). Επίσης, σύμφωνα με τη Ζαζάνη (2013) «μέσω της επιμόρφωσης ο εκπαιδευτικός εξελίσσεται ακαδημαϊκά, επαγγελματικά και προσωπικά, και μπορεί να αναγνώσει τους ιδεολογικούς και κοινωνικούς παράγοντες που αναπαράγουν στην εκπαίδευση τις κοινωνικές ανισότητες».

3. ΣΥΜΠΕΡΙΛΗΠΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

3.1 Η Έννοια της Συμπερίληψης

Η έννοια της συμπερίληψης είναι δύσκολο να καθοριστεί. Δημιουργήθηκε και αναπτύχθηκε για να εξυπηρετήσει πρωτίστως τις ανάγκες της εκπαίδευσης και για αυτό δεν μπορεί να μελετηθεί πέρα από αυτή. Αρχικά, ο όρος θεσπίστηκε για να καλύψει τις ανάγκες των παιδιών με μαθησιακές δυσκολίες και σωματικές αναπηρίες. Στόχος της ήταν και είναι η

αποφυγή της περιθωριοποίησης τους από το κοινωνικό και σχολικό περιβάλλον, που συντελούσε στη σταδιακή παραίτηση τους από τη μάθηση. Σύμφωνα με τους Ainscow, Booth & Dyson (2006), «η συμπερίληψη έχει συσχετιστεί με προσπάθειες ενσωμάτωσης των μαθητών με αναπηρία ή με «ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες», με προσπάθειες αντιμετώπισης της περιθωριοποίησης γενικότερα, με την προσπάθεια συμμετοχής στο εκπαιδευτικό σύστημα των ομάδων παιδιών που θεωρούνται ότι απειλούνται με αποκλεισμό και με προσπάθειες δημιουργίας μιας εκπαίδευσης για όλους».

Στην νεότερη εποχή όμως, η συμπερίληψη μετατράπηκε σε έναν ευρύτερο όρο, παρουσιάζοντας πολλά κοινά σημεία με τις αρχές της διαπολιτισμικότητας. Η έννοια της συμπερίληψης περιλαμβάνει και αφορά πλέον όλες εκείνες τις μαθησιακές πρακτικές που απαιτούνται, ώστε να συμπεριλαμβάνονται στη διαδικασία της μάθησης όλοι οι μαθητές, ανεξαρτήτως μαθησιακών ή γλωσσικών δυσκολιών. Άρα, αφορά πέρα από τους μαθητές με δυσκολίες νοητικές ή σωματικές, και τους μετανάστες-αλλόγλωσσους, με στόχο πάντα να μειωθεί στο ελάχιστο, έως και να εξαλειφθεί πλέον το δυσάρεστο φαινόμενο της σχολικής διαρροής. Σύμφωνα με πρόσφατη λυσιπρόσφατη ανακοίνωση της Unesco(2009), θέλοντας να επαναπροσδιορίσει τον ορισμό της συμπερίληψης αναφέρει ότι «η συμπερίληψη θεωρείται ως μια διαδικασία για την αντιμετώπιση και την ανταπόκριση στην ποικιλομορφία των αναγκών όλων των παιδιών, των νέων και των ενηλίκων μέσω της αύξησης της συμμετοχής, στην καλλιέργεια της μάθησης και στις κοινότητες, και μέσω της μείωσης και εξάλειψης του αποκλεισμού μέσα και από την εκπαίδευση».

3.2 Η Συμπερίληψη στην Εκπαίδευση

Από τα παραπάνω προκύπτει το συμπέρασμα ότι, «συμπερίληψη σημαίνει την εισαγωγή μιας σειράς αλλαγών, μέσω των οποίων τα ίδια τα σχολεία αναδιαρθρώνονται, προκειμένου να μειωθούν τα εμπόδια στη μάθηση και στη συμμετοχή, όλων των παιδιών» (Γεροσίμου, 2013). Άρα, όπως και η διαπολιτισμικότητα, έτσι και η συμπερίληψη, προκειμένου να αναπτυχθεί, προϋποθέτει την επανεξέταση και αναμόρφωση των εκπαιδευτικών προγραμμάτων (μακρο-επίπεδο) και τη συνεχή επιμόρφωση και προσαρμογή των εκπαιδευτικών (μικρο-επίπεδο) στις νέες συνθήκες που επιτάσσουν οι νεοσύστατες κοινωνίες. Η συμπερίληψη, ούσα μία διαδικασία διαρκής και συνεχής, επιβάλλει «την αλλαγή τόσο του περιεχομένου, των δομών, αλλά και των προσεγγίσεων που εφαρμόζονται στην εκπαίδευση» (Χατζησωτηρίου, 2014).

Όσον αφορά το μακρο-επίπεδο, η συμπερίληψη επιτάσσει την αναδιάρθρωση των πολιτικών των σχολείων και των αναλυτικών προγραμμάτων, ώστε να καλύπτονται οι ανάγκες αυτών των παιδιών. Με την Διακήρυξη των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (1948), η οποία εδραιώνει το δικαίωμα όλων των παιδιών στη μάθηση, ανοίχτηκε ο δρόμος και έγινε ένα σημαντικό βήμα προς την ανάπτυξη και την υλοποίηση των αναγκαίων εκπαιδευτικών αλλαγών. Έτσι, οι φορείς της εκπαίδευσης ενός κράτους στρέφουν το ενδιαφέρον τους στη σύσταση ειδικών ομάδων ή ειδικών ζωνών παράλληλης στήριξης για αδύναμους μαθητές (είτε λόγω γλώσσας, είτε λόγω αντίληψης) και νομοθετούν για την εδραίωσή τους, ως ένα μέσο πρόληψης και αποφυγής της σχολικής διαρροής.

Επιπλέον, τα αναμορφωμένα αναλυτικά προγράμματα, τόσο στην Ελλάδα, όσο και σε άλλες χώρες, υπογραμμίζουν και ενθαρρύνουν την ανάπτυξη συμπεριληπτικής κουλτούρας. Πιο συγκεκριμένα, κάνουν λόγο για αμοιβαία κατανόηση και συνεργασία για τη συμπερίληψη όλων των μαθητών, την εναποθέτηση ίσης αξίας, την αποβολή των διακρίσεων και γενικότερα την απομάκρυνση κάθε στοιχείου που δρα ως εμπόδιο στη μάθηση και στη συμμετοχή του συνόλου (Χατζησωτηρίου, 2013). Η συμπεριληπτική κουλτούρα έχει δύο παραμέτρους: τη δημιουργία μιας ενιαίας κοινότητας και την καθιέρωση συμπεριληπτικών αξιών. Η Γεροσίμου (2013) στο βιβλίο των Αγγελίδης & Χατζησωτηρίου, αναφέρει ότι η πρώτη παράμετρος, περιγράφει μία κοινωνία που χαρακτηρίζεται από ασφάλεια, αποδοχή, συνεργασία και η δεύτερη τη δημιουργία κοινών

αξιών που μεταφέρονται σε όλους όσους εμπλέκονται άμεσα ή έμμεσα στην εκπαιδευτική διαδικασία. Όλες οι παραπάνω κατευθυντήριες γραμμές διατυπώνονται από τα υπουργεία Παιδείας της κάθε χώρας και προωθείται η εφαρμογή τους στα πλαίσια της συμπερίληψης. Το μικρο-επίπεδο αφορά ουσιαστικά στην υλοποίηση των προαναφερθέντων ιδεών κι στάσεων, αφού περιλαμβάνει την εκπαιδευτική ηγεσία, τους εκπαιδευτικούς, τους γονείς. Είναι ο πιο δύσκολος ρόλος που καλούνται να φέρουν σε πέρας, αφού σε αυτούς πέφτει το 'βάρος' της μετάβασης από τη θεωρία στην πράξη. Κατά συνέπεια, πρωτίστως οι διευθυντές και κατόπιν οι εκπαιδευτικοί, πρέπει να αναλογίζονται την ευθύνη του έργου τους, της διαπαιδαγώγησης και χειραφέτησης των μαθητών. Οι διευθυντές των σχολικών μονάδων θα πρέπει να είναι πρωτοστάτες στη διευκόλυνση της ανάπτυξης δικτύων συνεργασίας μεταξύ των σχολείων, με τοπικούς φορείς και κοινότητες και ειδικούς επιστήμονες που μπορούν να παρέχουν υποστήριξη. Επίσης, θα πρέπει να συμβάλλουν στη διοργάνωση σεμιναρίων τόσο για το εκπαιδευτικό προσωπικό του σχολείου τους, όσο και για τους γονείς των μαθητών. Κύριος στόχος αυτών των ενεργειών είναι η άμεση επίλυση και η βέλτιστη αντιμετώπιση προβλημάτων που προκύπτουν στο σχολικό περιβάλλον.

Η στάση των εκπαιδευτικών καθορίζεται και προσδιορίζεται σε μεγάλο βαθμό από τη στάση-κουλτούρα του σχολείου. Ο Καρατζάς(2012), στην εισήγησή του μιλάει για «συνεκπαίδευση» των μαθητών με ιδιαίτερες εκπαιδευτικές ανάγκες, και θέλοντας να αναδείξει την βαρύτητα του ρόλου του εκπαιδευτικού αναφέρει ότι «η ποιότητά της εξαρτάται από το βαθμό που ο εκπαιδευτικός συμπεριλαμβάνει τους μαθητές του στις διδακτικές και μαθησιακές δραστηριότητες». Έτσι, ο διδακτικός του ρόλος δεν είναι πια αυτός της ένταξης αλλά της συνεκπαίδευσης.

Σε αυτά τα πλαίσια, ικανός παιδαγωγός θεωρείται αυτός που είναι ευέλικτος, δεν αγνοεί ή παραμερίζει τους 'προβληματικούς' μαθητές του αλλά τους αποδέχεται στην τάξη του. Σε αυτούς εστιάζει και δίνει ευκαιρίες μάθησης ακολουθώντας τη μέθοδο της διαφοροποιημένης μάθησης, ένας όρος που συνδέεται στενά με τη θεωρία της συμπερίληψης. «Πρόκειται για μια ευέλικτη προσέγγιση της εκπαιδευτικής διαδικασίας που μπορεί να προσφέρει προκλήσεις και ενδιαφέρον σε μια ομάδα ανθρώπων στην οποία μπορεί να διαπιστώσει κανείς ένα ευρύ φάσμα ικανοτήτων και εμπειριών» (NCC, 1989). Η διαφοροποίηση στη μάθηση μπορεί να εφαρμοστεί όχι μόνο σε άτομα, αλλά και σε ομάδες με ίδιες ανάγκες. Επιπλέον, η Νάνου (2012) ισχυρίζεται ότι «η διαφοροποίηση προϋποθέτει την αποδοχή των ιδιαιτεροτήτων, των ενδιαφερόντων και γενικότερα των ατομικών διαφορών των μαθητών και συνδέεται στενά με την αξιολόγηση», σε μία προσπάθεια να επισημάνει την ανάγκη συνεχούς επανατροφοδότησης για την παρατήρηση της προόδου των μαθητών με ιδιαιτερότητες, ούτως ώστε ο εκπαιδευτικός να απορρίπτει ή να συνεχίζει τις πρακτικές που εφαρμόζει στην τάξη.

4. ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗΣ & ΣΥΜΠΕΡΙΛΗΠΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Η σχέση που διέπει τις δύο διαστάσεις είναι πολύ στενή και οι θεωρίες τους διασταυρώνονται σε πολλά σημεία. Αν και προέκυψαν για να εξυπηρετήσουν διαφορετικές ανάγκες η κάθε μία, το φιλοσοφικό πλαίσιο μεταξύ συμπεριληπτικής εκπαίδευσης και διαπολιτισμικής είναι κοινό και οι βασικές τους αρχές αλληλένδετες και αλληλοεξαρτώμενες. Σύμφωνα με την Γεροσίμου (2013) « στο επίπεδο της εκπαιδευτικής πολιτικής, η φιλοσοφία που διέπει τη διαπολιτισμική εκπαίδευση μπορεί να συμπεριληφθεί στην αναγκαιότητα ύπαρξης της συμπερίληψης και να επωφεληθεί από τη δημιουργία συμπεριληπτικής κουλτούρας στα σχολεία, μιας και οι δύο, έχουν σαν απώτερο σκοπό την εξάλειψη της περιθωριοποίησης στα σχολεία».

Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι η μία συμπληρώνει και προϋποθέτει την άλλη. Η διαπολιτισμική εκπαίδευση επωφελείται καιεναγκαλίζει τις διαδικασίες της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης. Πιο συγκεκριμένα, κοινός τους στόχος είναι να μειωθούν τα

εμπόδια στη μάθηση και η αποφυγή της περιθωριοποίησης των μαθητών. Αυτό δε σημαίνει κιόλας ότι βασίζονται σε διαδικασίες ένταξης, δηλαδή να αλλάξουν τον μαθητή για να προσαρμοστεί στο υπάρχον εκπαιδευτικό σύστημα. Αντιθέτως, και οι δύο «υποστηρίζουν ότι χρειάζεται μια σειρά δοκιμών αλλαγών, μέσω των οποίων τα ίδια τα σχολεία αναδιαμορφώνονται, προκειμένου να εξηγηθούν οι εκπαιδευτικές δυσκολίες» (Χατζησωτηρίου & Αγγελίδης, 2013). Άρα, οι δύο αυτές θεωρίες εστιάζουν στον τρόπο αλλαγής και αναπροσαρμογής των εκπαιδευτικών συστημάτων και όχι στην αλλαγή του μαθητή.

Με την προσοχή λοιπόν στραμμένη στις διαδικασίες αναδιάρθρωσης της εκπαίδευσης, οι δύο έννοιες προσδοκούν την αλλαγή των αξιών και προτύπων, αλλά και των δομών που διέπουν τα σχολικά περιβάλλοντα και τις κοινωνίες γενικότερα. Χαρακτηρίζονται από τον αμοιβαίο σεβασμό και την εκτίμηση στην ετερότητα του άλλου, στην επικοινωνία και την γενικότερη αλληλεπίδραση με τη διαφορετικότητα και προωθούν τη συνεργασία όλων των ατόμων, ανεξαρτήτως φύλου, θρησκείας, γλώσσας, εθνικότητας, σεξουαλικού προσανατολισμού ή οποιασδήποτε άλλης διακριτής ή μη ετερότητας. Με αυτόν τον τρόπο, αποβάλλονται οι διακρίσεις, δίνονται ίσες ευκαιρίες σε όλους και δημιουργούνται δίκτυα συνεργασίας μεταξύ οικογένειας, σχολείου και κοινότητας.

Επιπλέον, οι δύο αυτές διαστάσεις όχι μόνο 'επιβάλλουν' αλλά και αξιοποιούν τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και ικανότητες των μαθητών, καλλιεργώντας την κριτική σκέψη και την αυτονομία τους στη μάθηση, και όχι την παθητική στάση. Η αξία της ενσυναίσθησης είναι ακόμα ένα χαρακτηριστικό γνώρισμά τους. Μαθαίνοντας οι μαθητές να μπαίνουν στη θέση του άλλου, να κατανοούν και να αφουγκράζονται τα συναισθήματά του, αποτελεί ένα ιδιαίτερο προσόν που δύναται να εμπνεύσει το σχολικό περιβάλλον. Όπως υποστηρίζει και ο Raasch(2007) στην έρευνά του, «είναι ιδιαίτερα εφαρμόσιμη στην εκπαίδευση, τις εκπαιδευτικές θεωρίες και τη διδασκαλία και προσφέρει μεγάλο αριθμό μεθοδολογικών προσεγγίσεων της γνώσης, που αφορούν την έκφραση, τη συναίσθηση και τη συμμετοχή». Έτσι, καθίσταται ικανή η καταπολέμηση του ρατσισμού, της ξενοφοβίας και των φυλετικών διακρίσεων.

Εδώ λοιπόν, έρχεται η συμπεριληπτική εκπαίδευση να υλοποιήσει και να διευκολύνει τις προαναφερθείσες αξίες με την διαδικασία της διαφοροποιημένης μάθησης. Διαφοροποίηση και ευελιξία στο περιεχόμενο, τα μέσα και τα υλικά. Διαφοροποίηση στη διδασκαλία και τη στρατηγική, ακόμα και εξατομικευμένη μάθηση, όπου χρίζει ανάγκης. Στην πράξη αυτό σημαίνει ότι ο εκπαιδευτικός, λαμβάνοντας υπόψη τις αρχές της διαπολιτισμικότητας, εφαρμόζει στην τάξη διαδικασίες συμπερίληψης. Ο εκπαιδευτικός καθίσταται αρωγός των διαφορών των μαθητών, τις 'εκμεταλλεύεται' και τις παίρνει ως βάση για τον προγραμματισμό της διδασκαλίας του. Δίνει ευκαιρίες ομαδικής και συνεργατικής μάθησης και χρησιμοποιεί την επαγωγική μέθοδο για την καλλιέργεια του στοιχείου της μεταγνώσης.

Εντούτοις, παρ' όλες τις ομοιότητές τους, συνεχίζουν και μελετώνται σαν δύο ξεχωριστές διαστάσεις. Η ειδοποιός διαφορά τους έγκειται κυρίως στην έμφαση που δίνουν σε διαφορετικές παραμέτρους. Από την μία, η διαπολιτισμικότητα εστιάζει στο στοιχείο της γνωριμίας και της αλληλεπίδρασης, στην ουσιαστική, θετική γνωριμία με όλες τις διαφορετικότητες, σε όλες τις πιθανές διαστάσεις. Η αλληλεπίδραση αυτή έχει σαν υπόβαθρο την αποδοχή και τον σεβασμό της διαφορετικότητας. Από την άλλη, η συμπεριληπτική εκπαίδευση εστιάζει στο στοιχείο της ένταξης της ετερότητας στην κοινωνική ομάδα, Προέκυψε από τα άτομα με ειδικές ανάγκες, από τον χώρο της ειδικής αγωγής, και από την αναγκαιότητα να συμπεριληφθούν μέσα στην εκπαίδευση σαν ισότιμα μέλη, αλλά επεκτάθηκε και στην ένταξη κάθε διαφορετικότητας στην ομάδα.

Με άλλα λόγια, η διαπολιτισμική εκπαίδευση εστιάζει και στις προ ένταξης διαδικασίες δηλαδή πως θα υπάρχει η αλληλεπίδραση, η γνωριμία, επικοινωνία ώστε να προχωρήσουμε στην ένταξη, ενώ η συμπερίληψη εστιάζει στις διαδικασίες ένταξης, πώς

δηλαδή αυτή η ένταξη θα γίνει αποτελεσματικά. «Η διαπολιτισμική εκπαίδευση θα μπορούσε να εμπίπτει στην εμβέλεια της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης ως μία παράμετρος που, ενώ διακατέχεται από την ίδια φιλοσοφία, στο θεωρητικό τουλάχιστον επίπεδο, σε θέματα πολιτικών και πρακτικών δίνει έμφαση στη διαφορετικότητα σε σχέση με την εθνικότητα, αλλά και τη γλώσσα του μαθητικού πληθυσμού» (Χατζησωτηρίου. & Αγγελίδης, 2013).

5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Σε αυτή τη μελέτη, αφού προσπαθήσαμε να αποσαφηνίσουμε τις έννοιες της διαπολιτισμικότητας και της συμπερίληψης στον χώρο της εκπαίδευσης και να διακρίνουμε τις συγκλίνουσες και αποκλίνουσες παραμέτρους τους μέσα από την ματιά διαφόρων ερευνητών και επιστημόνων, επιδιώξαμε να τεκμηριώσουμε τις απόψεις μας. Σε αυτή μας τη διαδικασία, διαπιστώσαμε ότι τα γνωρίσματα που τις ενώνουν είναι πολύ περισσότερα από εκείνα που τις χωρίζουν. Πολλοί ερευνητές, λόγω των πολλών ομοιοτήτων τους, αναφέρονται στη διαπολιτισμικότητα ως μία ομπρέλα της συμπερίληψης, άλλοι πάλι ότι η συμπερίληψη είναι ένα υποσύνολο της διαπολιτισμικότητας.

Η αλήθεια όμως είναι ότι συνεχίζουν και μελετώνται ως δύο παράλληλες έννοιες, οι οποίες εστιάζουν σε διαφορετικά σημεία. Παραδεκτό επίσης είναι ότι δεν νοείται η μία χωρίς την ύπαρξη της άλλης. Το συμπέρασμα λοιπόν είναι ότι η μία συμπληρώνει και ενδυναμώνει την άλλη. Το σημαντικότερο από όλα όμως είναι οι αλλαγές που δύνανται να επιφέρουν στην εκπαίδευση και την οριστική αναδιάρθρωση των αξιών. Αυτά προϋποθέτουν «μία συνολική επαναδιαπραγμάτευση της σχέσης μεταξύ των δασκάλων, των γονέων και των άλλων μελών της κοινότητας, όπως και την αλλαγή των παιδαγωγικών μεθόδων, της ύλης των μαθημάτων και του τρόπου διδασκαλίας»(Ζάχος& Χατζής, 2005).

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Ξενόγλωσσες

- Ainscow, M., Booth, T. & Dyson, A. (2006). *Improving Schools, Developing Inclusion*. London Routledge.
- Raasch, A. (2007). Ενσυναισθητική Επικοινωνία. Στο J. Keast, (Επιμ.) *Θρησκευτική Ετερότητα & Διαπολιτισμική Εκπαίδευση: Ένα Βοήθημα για τα Σχολεία*. Συμβούλιο της Ευρώπης.
- Unesco (2009). *Policy Guidelines on Inclusion in Education*. Paris:Unesco.

Ελληνόγλωσσες

- Αγγελίδης, Π. & Χατζησωτηρίου, Χ. (2013). *Διαπολιτισμικός Διάλογος Στην Εκπαίδευση: Θεωρητικές Προσεγγίσεις, Πολιτικές Πεποιθήσεις & Παιδαγωγικές Πρακτικές*. Αθήνα: Διάδραση.
- Ανθοπούλου, Σ.-Σ. (1999). *Διαχείριση Ανθρώπινου Δυναμικού στο Α. Αθανασούλα-Ρέππα, Σ.-Σ. Ανθοπούλου, Σ. Κατσουλάκης & Γ. Μαυρογιώργος (Επιμ.) Διοίκηση Εκπαιδευτικών Μονάδων: Διοίκηση Ανθρώπινου Δυναμικού*, Τόμος Β. Πάτρα: Ε.Α.Π.
- Γεροσίμου, Ε. (2013). *Οι Επαγγελματικές Ανάγκες των Εκπαιδευτικών Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης για την Προαγωγή της «Συμπερίληψης» στην Κύπρο: τα Κυρίαρχα Συστήματα αξιών*. 12^ο Συνέδριο Παιδαγωγικής Εταιρίας Κύπρου, Υπουργείο Παιδείας & Πολιτισμού. 196-205.
- http://www.pek.org.cy/Proceedings_2012/papers/eniaia_ekpaidefsi/Gerosimou.pdf
- Δαμανάκης, Μ. (1998). *Η Εκπαίδευση των Παλιννοστούντων & Αλλοδαπών Μαθητών στην Ελλάδα. Διαπολιτισμική προσέγγιση*, Αθήνα: Gutenberg.
- Ζαζάνη, Ε. (2013). *Η Ρητορική της Καινοτομίας στην Εκπαίδευση & οι Προϋποθέσεις για την*

Ουσιαστική Εφαρμογή της.

http://neospaidagogos.gr/periodiko/writers/pdfs2/12.i_ritoriki_tis_kainotomias.pdf

Ζάχος, Δ. & Χατζής, Τ. (2005). Διαπολιτισμική Εκπαίδευση & Νέα Περιβάλλοντα Μάθησης. *Επιστημονικό Βήμα*, (4), 102-108.

Καρατζάς, Α. (2012). Η Διδακτική & Μαθησιακή Συμπερίληψη Όλων των Μαθητών μέσω της Διαφοροποιημένης Διδασκαλίας ως Βασική Προϋπόθεση του Συμπεριληπτικού Σχολείου. Σημειώσεις Εισήγησης στην Επιμορφωτική Ημερίδα.

<https://sites.google.com/site/andreasdkaratzas/epimorphotikes-draseis-scholiku-symbolou/didaktikekaimathesiakesymperilepse>

Νάνου, Α. (2012). Διαφοροποίηση & Ευελιξία σε «Ένα Σχολείο για Όλους».

www.specialeducation.gr/files4users/files/doc/A_Nanou.doc

Νικολάου, Γ. (2011). Διαπολιτισμικότητα-Διαπολιτισμική Εκπαίδευση. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων-Σχολή Επιστημών Αγωγής.

<http://repository.edulll.gr/edulll/retrieve/1417/260.pdf>

Φωτίου, Π. (2013). Διαπολιτισμικότητα & Ηλεκτρονική Αδελφοποίηση Σχολείων.

<http://ipeir.pde.sch.gr/educonf/2/17Afises/fotiou/fotiou.pdf>

Χατζησωτηρίου, Χ. (2014). Σημειώσεις Μαθήματος Συγκριτικής Παιδαγωγικής.

Χριστοδούλου, Θ. (2009). Μετανάστες & Διαπολιτισμική Εκπαίδευση στην Ελλάδα. 12^ο Διεθνές Συνέδριο-Πάτρα.